

Celovek a jeho rabota.

Red. A. G. Zdravomyslov, Mysl, Leningrad 1967

Kniha vznikla na základě čtyřleté práce kolektivu autorů laboratoře sociologických výzkumů při Filosofické fakultě Leningradské university pod vedením A. G. Zdravomyslova a V. A. Jadova. Záměrem autorů bylo jednak shrnout výsledky výzkumu o vztahu lidí k práci, jednak seznámit čtenáře s prací sociologa. Studie je rozdělena do pěti kapitol, kterým předchází úvod s rozбором teoretických otázek sociologie a její funkce v kapitalistickém a socialistickém systému. První kapitola knihy je orientována na metodologické a technické otázky výzkumu, další tři kapitoly rozebírají jednotlivé části výzkumu podle různých kritérií, v kapitole poslední jsou shrnuta hlavní zjištění výzkumu. Příloha obsahuje formuláře použité v terénním sběru a systém použité statistické analýzy.

Cílem výzkumu bylo vyjasnit na empirickém materiálu reálný vztah k práci u mladých lidí v současnosti i tendence změn tohoto vztahu v budoucnu, zjistit nejdůležitější subjektivní i objektivní faktory působící v této sféře a na tomto základě se pokusit vymezit možnosti změn působení těchto faktorů.

Zkoumanou populací byla pracující mládež v Leningradě. Mládeži se autoři zabývali proto, že její orientace je nejlepší psychologickou reflexí současných tendencí vývoje a rovněž proto, že mladí lidé tvoří v Leningradě 30–40 % pracujících. Bylo vybráno 2665 lidí ve věku od 18 do 30 let z 25 podniků různých oborů průmyslu. Ve výběru byla respektována úroveň vzdělání, příjem a obsah práce a výběr byl i v tomto směru reprezentativní. Dále byla z jednoho pracovního oboru (slévači) vybrána kontrolní skupina 358 lidí starších (31–60 let).

Zdrojem informací byly jednak objektivní ukazatele práce (informace o plnění norem, produktivité práce, pracovní disciplíně, iniciativě aj. získané na základě závodní dokumentace a od mistrů v dílnách), jednak dotazník. Dotazníkem byl zkoumán stupeň spokojenosti s prací, motivy práce, hodnotová orientace pracovníka. Bylo použito série kontrolních otázek. U pěti procent výběrového souboru byl proveden kontrolní rozhovor. Práce na výzkumu trvala od roku 1961 do roku 1965.

Klasifikace charakteru a obsahu práce vychází ze Strumilina a Feinburga. Pro výzkum byla stanovena klasifikace na základě tří

kritérií: stupně mechanické práce, úrovně monotónnosti a úrovně nutné kvalifikace. Z negativních a pozitivních polů těchto kritérií bylo vytvořeno šest typů práce.

Vztah k práci byl zkoumán jako výsledek vzájemného působení sociálních faktorů. Ve výzkumu byly odlišovány stimuly, motivy a hodnotové orientace pracovníka. Za stimuly byly považovány faktory vnější, jako je velikost příjmu, obsah práce, vztahy v pracovním kolektivu a ostatní elementy pracovní situace. Motivace byla zjišťována nepřímými otázkami týkajícími se výběru vlastní specializace a přání změnit zaměstnání. Hodnotové orientace byly rozlišovány podle toho, čemu se respondenti věnují převážně ve volném čase. Autoři uvádějí pět typů orientací, orientaci na rodinu, vzdělání, společenskou práci, práci v továrně a na vedlejší příjem.

Uvedme alespoň některá zjištění výzkumu. Základem ovlivňujícím vztah k práci není technika či technologie výroby, ale sociální faktory. Při konstantních sociálních podmínkách se tvůrčí aspekty práce jeví jako hlavní specifické faktory. Pokud se jedná o spokojenost s prací, rozhodují především dva faktory — obsah práce a výdělek. Čím člověk více vydělává, tím více je zainteresován na své práci. Stimulovanost příjmem může být pochopena pouze v souvislosti s obsahem práce. Množství lidí nespokojených s výdělkem je větší než množství lidí nespokojených s obsahem práce. Autoři konstatují, že reálné možnosti uspokojení požadavků vztahujících se k obsahu práce jsou nižší, protože jsou méně často uváděny, jsou obtížně rozpoznatelné a také proto, že reálný rozdíl v obsahu práce je větší než rozdíl v úrovni platů (rozdíl mezi průměrným měsíčním výdělkem dělníka vykonávajícího nekvalifikovanou ruční práci a seřizovačem automatů činí dva ruble!).

Z hodnotových orientací je nejčastější orientace na rodinu, na druhém místě orientace na zvýšení vzdělání. Teprve na čtvrtém místě je zaměření na práci v zaměstnání. Mezi zaměřením na práci a pracovními výsledky se objevil těsný vztah. Autoři tvrdí, že na strukturu hodnotových orientací mají vliv především faktory subjektivního charakteru: úroveň společensko-politického zaměření (členství ve straně) a všeobecné vzdělání. Dále se zabývají jedním z problémů vzdělání — formováním optimální struktury hodnotových orientací.

Průměrné vzdělání zkoumaných osob je 8 tříd (u starších ročníků je nižší). Z těchto lidí 30 % pokračovalo ve studiu na večerních školách. Při zvyšování kvalifikace a vzdělání

prostřednictvím večerního nebo dálkového studia se jako hlavní problém jeví organizace práce, směnnost, která nutí pracovníky odcházet na méně kvalifikovaná a tím i méně placená místa. Autoři předpokládají, že s nástupem mladé generace bude růst úroveň všeobecného vzdělání a v této souvislosti se zabývají problémem „inflace vzdělání“. Soudí, že jestliže bude rozvoj úrovně vzdělání a kulturnosti pracující třídy trvale předstihovat rozvoj obsahových elementů průmyslové práce, pak proces přeměny práce v prvotní životní potřebu bude zpomalen — protože při zmenšení rozdílu mezi úrovní kvalifikace a vzděláním narůstá disproporce mezi tvůrčími možnostmi práce a požadavky na doplňování pracující třídy vysokoškolskými pracovníky.

Pokud jde o motivaci výběru specializace, bylo výzkumem zjištěno, že ženy jsou častěji při výběru práce motivovány výší platu než muži. Jedna třetina respondentů si vybrala svou specializaci ze zájmu, značné procento

však pro výdělek. Polovina dotázaných odpověděla, že je k práci váže družný kolektiv.

Autory rovněž zajímá problém zaměstnaných žen. Empirické materiály dosvědčují, že menší prostor volného času, nízká kvalifikace a podobné okolnosti staví zaměstnanou ženu do méně příznivých podmínek než muže. Vyrovnání sociálních podmínek možností rozvoje osobnosti u jedinců obojího pohlaví je problém zralý k řešení. Ženy mají menší možnost výběru profese, vykazují nižší iniciativnost v práci a tvůrčí zájem je u nich rovněž nižší než u mužů.

V závěru se autoři zabývají perspektivou rozvoje komunistického vztahu k práci, možností změny práce v prvotní životní potřebu. V této otázce je důležitý vliv tří faktorů — funkcionálního obsahu práce, systému materiálních stimulů a potřeb osobnosti pracujícího. Autoři mimo jiné doporučují analyzovat platovou otázku a pro další rozvoj považují za nutné vědecky řídit a organizovat práci.

J. Š.